

half of the 19th and the beginning of the 20th centuries, the educational sphere of the Podilsk province constantly experienced the acute need and shortage not only of school premises, equipment, textbooks, methodical guides and visual materials, but also of trained teaching staff. Taking into account the fact that there were no other higher educational institutions in the Podilsk province except for the theological seminary, as, by the way, in many other Russian provinces, the issue of personnel support was always on the agenda.

Key words: education, reformation, parish, Podilsk province, school.

Дата надходження статті: 27.12.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Галус О. М.

УДК 371.7

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi55.542>

Болотникова Т. Г.,
orcid.org/0009-0003-2826-2491

РОЛЬ ФІЗКУЛЬТУРНОГО КОМПЛЕКСУ «ГОТОВИЙ ДО ПРАЦІ ТА ОБОРОНИ» У ФІЗИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ (1930–1991 РР.)

У статті здійснено ретроспективний аналіз зародження та розвитку комплексу ГПО («Готовий до праці та оборони») та БГПО («Будь готовий до праці та оборони»), розглядаються причини, що сприяли створенню фізкультурного комплексу, визначаються цілі та завдання ГПО, спрямовані на фізичну підготовку та фізичний розвиток школярів підліткового віку. Фізкультурний комплекс ГПО / БГПО – це спеціальна програма фізичної підготовки та фізкультурної освіти, яка була спрямована на фізичне виховання різних вікових груп, на розвиток масового спорту та оздоровлення народу загалом, передбачала виконання державних вимог комплексу за рахунок забезпечення систематичних занять за віковими програмами фізичного виховання.

У роботі розкриваються основні етапи формування структури комплексу ГПО, та визначаються етапи його подальшого розвитку й удосконалення. Аналізуються основні причини, що сприяли зміні змісту у всесоюзному фізкультурному комплексі, його структурних елементів, а також нормативні вимоги до дітей шкільного віку. Викладено матеріал, який сприяє розумінню ролі фізкультурного комплексу ГПО у формуванні усвідомленої потреби в регулярному занятті фізкультурою та спортом дітей шкільного віку, а також розкриває умови, що сприяли збільшенню учасників руху ГПО та БГПО. Наводяться основні форми розвитку масової фізичної культури та спорту.

Автором підсумовано роль комплексу в історії розвитку фізичної культури та спорту в СРСР у 1931–1991 роках, проаналізовано причини, через які знизилася популярність всесоюзного фізкультурного комплексу ГПО, а також можливості його відродження в Україні через призму сьогоденних реалій життя, проблем і перспектив.

Серед перспективних напрямків подальших досліджень особливу увагу слід приділити питанню сучасних методів формування усвідомленої потреби систематичних занять фізкультурою серед дітей шкільного віку.

Ключові слова: фізична підготовка, фізична культура, прикладні вміння та навички, фізичний розвиток, оздоровча спрямованість.

Постановка проблеми. Унаслідок п'ятирічного життя українців у режимі онлайн: в умовах пандемії та активних бойових дій здоров'я населення, дітей зокрема, різко погіршилося, про що свідчить щорічний звіт Міністерства охорони здоров'я України «Про стан здоров'я населення України та епідеміологічну ситуацію»: «...У країні відсутня

єдина політика та національна програма, спрямована на формування та зміцнення здоров'я дитячого населення. Високий рівень захворюваності серед дітей, їх інвалідизація вказує на необхідність посилення медико-соціальної допомоги, впровадження сучасних ефективних та водночас низьковитратних технологій» [3]. У зв'язку з цим можна стверджувати, що населення України потребує переосмислення та формування навичок здорового способу життя, а також створення ефективної системи фізичного розвитку та фізичного виховання, розвитку рухового потенціалу, і як наслідок – зміцнення здоров'я. Для формування в населення усвідомленої потреби в систематичних заняттях фізичною культурою та спортом, а також прищеплення навичок здорового способу життя важливим є проведення ретроспективного аналізу для виявлення якісних форм і підходів, що впливають на фізичну підготовку, фізичний розвиток та здоров'я населення, зокрема й дітей підліткового віку.

Аналіз досліджень. Значну увагу до вивчення змісту, мети, завдань фізичної підготовки школярів на різних історичних етапах приділяли І. Боберський, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. Так, у наукових працях О. Пронікова [4] розкрито теоретичні та методичні основи підготовки спеціалістів, на яких покладалася функція впровадження фізичної культури у маси. Наукові доробки І. Рощіна [5] висвітлюють теорію та практику фізичної підготовки дітей юнацького віку, старшокласників. Проте інформація щодо ролі всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці та оборони» у фізичній підготовці дітей саме підліткового віку, як віку другого сенситивного періоду розвитку фізичних якостей, потребує аналізу та уточнень.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі ролі всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці та оборони» у фізичній підготовці школярів підліткового віку для можливого подальшого відродження фізкультурно-оздоровчого напрямку, який буде залучати як школярів, так і доросле населення до фізичної культури та фізичного виховання, мати масовий характер.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття стан фізичного розвитку та фізичної підготовки дітей, а також стан здоров'я та працездатності був критично низьким. Профільну освіту мала невелика частина фахівців – учителів та викладачів, інструкторів спорту та гімнастики. На низькому рівні було і спортивно-матеріальне забезпечення, яке складалося з невеликої кількості гімнастичних залів, кортів, шкіл плавання лижних станцій та упорядкованих спортивних майданчиків, відвідування яких було доступне виключно представникам привілейованого класу. Діти робітників могли покращувати свої фізичні здібності у гуртках та клубах самодіяльності на околицях міста [2].

Провісником зародження та створення фізкультурного комплексу «Готовий до праці та оборони» (ГПО) стала зміна правлячої влади у післяреволюційний період.

Потреба у зміні недієвих державних стандартів і норм, критеріїв та вимог до фізичного виховання школярів виникла паралельно з пропозицією газети «Комсомольська правда» про запровадження всесоюзних випробувань фізкультурного характеру щодо виявлення готовності населення до праці та оборони країни через популяризацію значущості позначки ГПО, а також його «солідності» та «авторитетності» як «фізкультурного ордену» [6].

Для успішного протистояння як зовнішнім, так і внутрішнім ворогам у ХХ ст. радянській владі потрібна була людина, яка має «суперздатності»: добре навчена, віддана, відповідальна і дисциплінована, міцна і фізично підготовлена, мужня, з великою силою волі, готова віддати життя за Батьківщину. Для підготовки такого «героя» влада вдалася до добре відомих, перевірених часом засобів – фізичних вправ і масового спорту. Перший крок для реалізації поставленої мети було зроблено 1918 року Центральним Комітетом партії – видання декрету «Про обов'язкове навчання військового мистецтва» [1] (всеобуч), в якому відзначалося активне розгортання та покращення якості військового

навчання, агітаційно-пропагандистська та виховна діяльність з фізичної культури та спорту.

На початку 30-х років ХХ століття виникла об'єктивна потреба організації роботи фізкультури та спорту за єдиними держстандартами з чітко прописаними вимогами та нормами, які зміцнюють і підтримують здоров'я, що сприяють фізичному розвитку шкільної молоді.

Травень 1930 р. ознаменувався подією, яка в подальшому змінила ставлення населення до фізкультури та спорту. У газеті «Комсомольська правда» було опубліковано пропозицію щодо запровадження спеціальних випробувань, спрямованих на визначення готовності людей до оборони країни та праці, з обов'язковою винагородою у вигляді нагрудного значка – значка ГПО.

1931 року Вищою радою фізичної культури було затверджено програму всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці та оборони» – ГПО I ступеня – із 15-ма практичними та 6-ма теоретичними вимогами, метою якого було [2]:

- збереження та зміцнення здоров'я громадян;
- активна виробничо-трудова діяльність;
- військово-фізична та прикладна підготовка.

У січні 1932 р. Вищою радою фізичної культури було затверджено оновлений, більш складний комплекс, до якого входило 3 теоретичні вимоги та 22 практичні (21 – для жінок). Це був комплекс ГПО II ступеня. 1934 року додався III ступінь – «Будь готовий до праці та оборони» для дітей шкільного віку, який складався із 13 практичних норм та 3 теоретичних вимог. Саме на цьому етапі формування всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці та оборони» було завершено і проіснувало до років незалежності України, проте до 1991 року комплекс ГПО змінював мету та завдання згідно з вимогами держави до населення – готовність до бойових дій, відновлення та оздоровлення тощо.

1934 року III ступінь була розширена до верхньої вікової межі підліткового віку – 13–14 років, а згодом, 1972 року, до БГПО було додано ступені «Сміливі та спритні» для дітей 10–11 та 12–13 років, а також «Спортивна зміна» для дітей 14–15 років [5].

Ключова роль комплексу БГПО для дітей підліткового віку полягала у зміцненні здоров'я, а також мала серйозний виховний потенціал. У свою чергу концепція БГПО полягала у формуванні свідомого ставлення до здоров'я та потреби у веденні здорового способу життя. Відповідно до відомої ієрархії потреб А. Маслоу людина мала здійснити певний перехід від потреби в русі – фізичної активності, до потреб самореалізації. Такий перехід можна простежити у процесі фізичної підготовки – від вивчення простих рухів до цілеспрямованої діяльності із саморозвитку особистості.

Завдання БГПО – усебічне фізичне виховання школярів, стимулювання подальших систематичних занять фізичною культурою та спортом із метою підготовки молодшого покоління до комуністичної праці та захисту Батьківщини. Види випробувань, які становили зміст БГПО, було покладено в основу програм фізичного виховання школярів і всієї позакласної масової фізкультурної та спортивної роботи. Нормативи БГПО становили основу вимог щодо оцінювання успішності підлітків з фізичної культури.

Програма БГПО для підлітків складалася з обов'язкових нормативів та вибіркового компонентів, до складу яких входили:

- біг (короткі та довгі дистанції);
- стрибки у довжину та висоту з розбігу;
- метання гранати;
- ходьба у протигазі;
- біг на лижах (3-5 кілометрів – дистанція хлопчиків; 2-3 кілометри – дистанція дівчат);
- лазіння;
- гімнастичні вправи;

- вправи на рівновагу;
- підняття та перенесення ваг.

Зміст програми показує, що комплекс сприяв розвитку всіх фізичних якостей підлітка та вдосконаленню постаті, впливав на фізичний розвиток та характер дитини. Окрім зазначеного, комплекс сприяв розвитку духовно-моральних цінностей, трудовому та професійному самовизначенню [2].

Комплекс ГПО/БГПО став важливим засобом, який стимулював усебічну підготовленість дітей підліткового віку, долучав їх до систематичних занять фізичною культурою та спортом. Залучаючи дітей до масового фізкультурного руху, БГПО відкривав багатьом дорогу у діяльність, спрямовану на досягнення найвищих результатів, – спорт.

Трансформацію комплексу «Будь готовий до праці та оборони» представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Зміни у фізкультурному комплексі БГПО

Рік	Зміст	Спрямованість
1934 р.	16 випробувань	• підготовка до оборони та захисту Вітчизни
1946 р.	7 випробувань	• відновлення стану здоров'я після війни
1955 р.	10 випробувань без поділу на обов'язкові і за вибором	• відновлення стану здоров'я після війни
1972 р.	— 7 обов'язкових випробувань — 6 на вибір	• формування у дітей свідомого відношення до фізичної підготовки та розвитку, • формування життєво необхідних вмінь та навичок, • зародження спортивної зацікавленості

Висновки. Фізкультурний комплекс «Готовий до праці та оборони» був фундаментом фізичного виховання в часи радянської системи, мав ідеологічну, народну, військово-трудова й оздоровчу спрямованість, проіснував більше половини століття, зробив радянську фізичну культуру і спорт наймасовішими, прогресивними та передовими. За всю історію існування всесоюзний комплекс пройшов етап становлення та розвитку, реформування та удосконалення, змінюючи змістовне наповнення вісім разів, зокрема у програмах, орієнтованих на дітей середньої школи.

Аналіз наукових доробок ХХ та ХХІ століття дозволив визначити вплив всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці та оборони» у фізичній підготовці школярів підліткового віку для можливого подальшого відродження фізкультурно-оздоровчого напрямку, який буде залучати як школярів, так і доросле населення до фізичної культури та фізичного виховання, матиме масовий характер.

Фізкультурний комплекс БГПО мав низку цінностей, які є актуальними у наш час: сприяв зміцненню здоров'я, мав виховний потенціал, формував шлях дитини до самореалізації та саморозвитку, сприяв розвитку духовно-моральних цінностей, трудовому та професійному самовизначенню, саме тому серед перспективних напрямків подальших досліджень особливу увагу слід приділити питанню сучасних форм і методів формування усвідомленої потреби в систематичних заняттях фізичною культурою серед дітей шкільного віку, можливості відродження фізкультурного комплексу національного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Бібліотека нормативно-правових актів Співки Радянських Соціалістичних Республік. URL: www.libussr.ru
2. Історія фізичної культури та спорту в Україні : [навчальний посібник] / В. А. Вербицький, І. Г. Бондаренко. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 340 с.

3. Міністерство охорони здоров'я України. Щорічний звіт (звіт за 2022-2023 роки). URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/>
4. Проніков О. К. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІст.): дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2014. 479 с.
5. Рошчін І. Г. Теорія і практика загальної фізичної підготовки старшокласників загальноосвітніх шкіл України (1932–2011 рр.) : дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2016. 468 с.
6. Український спорт: покажчик книжкових видань з фізичного виховання та спорту в Україні (1922–1941) / уклад. та авт. передм. О. Вацеба; наук. ред. Б. Якимович. Львів: ЛНУ ім. І Франка, 2002. 120 с. URL: <http://library.franko.lviv.ua/bibl/>
7. Физическое воспитание юных пионеров: памятка руководителя. Артемовск: Рабочий Донбасса, 1925. 135 с.

References:

1. Library of normative legal acts of the Union of Soviet Socialist Republics. Retrieved from www.libussr.ru [in Russian].
2. Verbytskyi, I. A., & Bondarenko, I. H. (2014). *Istoriia fizychnoi kultury ta sportu v Ukraini* [History of physical culture and sports in Ukraine]. Mykolaiv [in Ukrainian].
3. Shchorichnyi zvit (zvit za 2022-2023 roky) [Annual report 2022-2023]. Ministry of Health of Ukraine. Retrieved from <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/> [in Ukrainian].
4. Pronikov, O. K. (2014). *Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (druha polovyna XX - pochatok XXI st.)* [Theoretical and methodological foundations of training future teachers of physical culture in higher pedagogical education institutions of Ukraine (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century)]. (Doctor's thesis). Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. Ternopil [in Ukrainian].
5. Roshchin, I. H. (2016). *Teoriia i praktyka zahalnoi fizychnoi pidhotovky starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil Ukrainy (1932–2011)* [Theory and practice of general physical training of senior secondary schools students of Ukraine (1932–2011)]. (Doctor's thesis). Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. Ternopil [in Ukrainian].
6. Vatsaba, O. (2002). *Ukrainskyi sport: pokazhchyk knyzhkovykh vydan z fizychnoho vykhovannia ta sportu v Ukraini (1922–1941)* [Ukrainian sports: an index of book publications on physical education and sports in Ukraine (1922–1941)]. Lviv. Retrieved from <http://library.franko.lviv.ua/bibl/> [in Ukrainian].
7. Fizicheskoe vospitanie iunykh pionerov: pamiatka rukovoditelia [Physical education of young pioneers: a leader's memo]. (1925). Artemovsk: Rabochii Donbassa [in Russian].

Bolotnykova T. H.,

orcid.org/0009-0003-2826-2491

THE ROLE OF THE ALL-UNION PHYSICAL CULTURAL COMPLEX "READY LABOUR AND DEFENCE" IN THE PHYSICAL TRAINING OF SCHOOLCHILDREN

The article provides a retrospective analysis of the origin and development of "Ready for Labour and Defense" and "Be Ready for Labour and Defense" complexes, considers the reasons that contributed to the creation of the physical education complex, defines the goals and objectives of "Ready for Labour and Defense" aimed at physical training and physical development of schoolchildren. The physical training complex "Ready for Labour and Defense" was a special program of physical training and physical education, which was aimed at the physical education of different age groups, the development of mass sports and the health of the nation in general, provided for the fulfilment of state requirements for the complex by ensuring systematic classes according to age programs of physical education.

The work reveals the main stages of formation of the structure of "Ready for Labour and Defense" complex and defines the stages of its further development and improvement. The main reasons that contributed to the change in the content of the All-Union Physical Culture Complex, its structural elements, as well as regulatory requirements for school-aged children are analysed. The material that contributes to the understanding of the role of physical education complex "Ready for Labour and

Defense” in the formation of the perceived need for regular physical education and sports among school-aged children is presented, as well as reveals the conditions that contributed to the increase in the participants of the “Ready for Labour and Defense” movement. The main forms of mass physical culture and sports development are given.

At the end, the author summarized the role of the complex in the history of the development of physical culture and sports in the USSR from 1931 to 1991, analyzed the reasons for the decline in popularity of the All-Union Physical Culture Complex “Ready for Labour and Defense”, as well as the possibilities of its revival in Ukraine through the prism of today’s realities of life, problems and prospects.

Among the promising areas of further research, special attention should be paid to the issue of modern methods of forming the perceived need for systematic physical education classes among school-aged children.

Key words: physical training, physical culture, applied skills and abilities, physical development, health orientation.

Дата надходження статті: 25.12.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Довгань Н. Ю

УДК 37.018.43:[044+621.397.122

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi55.543>

Деренюк М. П.;

orcid.org/0000-0003-3323-8069

ЕТАПИ РОЗВИТКУ МЕДІАОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У науковій статті схарактеризовано основні етапи розвитку медіаосвіти в закладах вищої освіти України та Республіки Польща кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., а саме: перший (1991–1999 рр.); другий (1991–2010 рр.); третій (2010–2016); четвертий (2016 – дотепер). Розглянуто особливості та обґрунтовано взаємозв’язок кожного з виділених етапів розвитку медіаосвіти в зазначений історичний період.

Зацентовано увагу на нормативно-правовій базі розвитку медіаосвіти в Україні та Республіці Польща, а саме: на законах України «Про інформацію» (1992), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1993), «Про національну програму інформатизації» (1998); Концепції впровадження медіаосвіти (2010, нова редакція – 2016) та ін.; у Республіці Польща – на законах «Про систему освіти» (1991), «Про радіо і телебачення» (1992), Постанові Сейму «Про побудову основ інформаційного суспільства в Польщі» (2000) та ін. Визначено тенденції та основні аспекти розвитку медіаосвіти в закладах вищої освіти України та Республіки Польща.

Зроблено висновок, що в сучасному суспільстві медіаосвіта стає невід’ємною складовою освітнього процесу, оскільки медіа- та цифрові технології є не лише засобами комунікації, але й важливими інструментами формування світогляду, критичного мислення та активного громадянства. Зазначено, що медіаосвіта спрямована на підвищення рівня медіаграмотності, що включає в себе розуміння різних медіаформатів, уміння працювати з цифровими інструментами та взаємодіяти у медіасередовищі. Ці навички стають особливо важливими в умовах постійного розвитку медіатехнологій та зміни способів сприйняття інформації.

У зв’язку з цим дослідження та вдосконалення програм і методів медіаосвіти є важливим завданням, яке передбачає акцентуацію уваги на практичних навичках, аналізі медіаконтенту та розвитку медіаграмотності в суб’єктів освітнього процесу. Підтримка такого підходу сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних до ефективного використання медіа- та цифрових технологій задля досягнення освітніх, культурних та соціальних цілей.

*© Деренюк М. П.